

Klassekamp og sociallovgivning

Tredie artikel: *Om måling af klassernes styrke*

(Definition af magt, begrebsafgrænsning og magtindikatorer)

Iver Hornemann Møller

I denne artikel defineres en befolkningsklasses magt, og der diskuteres i hvilket omfang, det er muligt at måle, hvor stor en magt en bestemt befolkningsklasse, arbejderklassen, har i forhold til de øvrige befolkningsklasser. Tre indikatorer for arbejderklassens styrke udvælges, nemlig: 1) Ændringer i pengelønnen og reallønnen. 2) Antallet af arbejdsstandsninger og 3) Organisationsprocenten blandt arbejdere inden for håndværk og industri. Det vises, at der kan rejses væsentlige såvel begrebsmæssige som udmålingstekniske indsigelser overfor alle tre udtryk. Det konkluderes, at det for en vurdering af arbejderklassens magt er nødvendigt ikke alene til stadighed at sammenholde de tre indikatorer, men også at foretage en selvstændig måling af indikatorer for de øvrige klassers styrke, ikke mindst de forskellige kapitalfraktioners og småborgerskabets. Den endelige bestemmelse af arbejderklassens magt kan kun ske i forhold til de øvrige befolkningsklassers.

Nærværende artikel er den tredje i en række af artikler fra undersøgelsen: **KLASSEKAMP OG SOCIALLOVGIVNING**. I den første artikel (Økonomi og Politik nr. 4, 1977) formuleres undersøgelsens hovedhypotese om en årsagssammenhæng mellem de forskellige befolkningsklassers indbyrdes styrkeforhold i de forskellige historiske epoker og omfang og indhold af den samtidige sociallovgivning. I den anden artikel (Økonomi og Politik nr. 1, 1978) beskrives størrelsen af de forskellige befolkningsklasser i Danmark fra omkring 1800 og frem til i dag.

1. DEFINITION AF MAGT. KAN MAGT MÅLES?

Jeg har valgt at give undersøgelsen hovedtitlen: **KLASSEKAMP OG SOCIALLOVGIVNING**, fordi det summarisk udtrykt er hovedformålet at finde frem til hvilke forbindelser, der er mellem disse to. Mere specifikt kan det siges, at det er meningen at foretage en historisk undersøgelse af mulige årsagsforbindelser mellem på den ene side omfanget og indholdet af udvalgte og centrale dele af den danske sociallovgivning, især på sygdomsområdet, vedrørende ulykkesforsikringen og vedrørende arbejdsløshedsforsikringen og på den anden side det indbyrdes styrkeforhold mellem befolkningsklasserne. Undersøgelsen vil omfatte perioden fra omkring 1850 og frem til i dag¹).

En sådan undersøgelse nødvendiggør en selvstændig måling/registrering både af udviklingen i de tre socialforsikringslove og af klassernes indbyrdes

1. En nærmere redegørelse for undersøgelsens problemstilling og begrebsramme er givet i den første artikel (se Økonomi og Politik nr. 4, 1977). Da jeg skrev den første artikel var det isørigt tanken at begrænse mig til lovgivningen på sygdomsområdet (jfr. nævnte artikel side 379-380). Senere har jeg imidlertid fået kræfter til at udvide undersøgelsens empiriske grundlag til også at omfatte de to andre socialforsikringslove, ulykkesforsikringsloven og arbejdsløshedsloven.

styrke. I nærværende artikel vil jeg alene beskæftige mig med klassernes styrke. Den historiske udvikling i omfang og indhold af de tre lovområder vil blive udskudt til en senere artikel.

Undersøgelsens problemstilling peger på Poulantzas' magtbegreb som det mest frugtbare. Han definerer magt som »the capacity of a social class to realise its specific objective interests« (1973). Og hans magtbegreb tager sigte på anvendelse i et klassesdelt samfund, hvor klassekampen udkæmpes på såvel det økonomiske niveau (f.eks. mellem fagforeninger og arbejdsgiverforeninger, i form af frie strejker, lock-out'er og fysiske blokader), på det politiske niveau (f.eks. mellem de politiske partier, i kampen om besættelse af ledende positioner i statsapparaterne og i kampen om indholdet af administrationens beslutninger) som på det ideologiske niveau (f.eks. omkring massemediernes programmer, uddannelsesinstitutionernes undervisningsplaner og ansættelse af undervisere).

Paulantzas' magtbegreb vedrører magt på samfunds niveau. Men der er også magtbegreber knyttet til andre niveauer: Eksempelvis til dyader (f.eks. hos Thibaut og Kelly, 1954); til andre interpersonelle relationer (f.eks. hos Tannenbaum, 1968) og til organisationsniveauet (f.eks. i Astongruppens arbejder, se *Administrative Science Quarterly* fra 1963 og fremefter).

Fælles for alle fire typer magtbegreber er, at de forudsætter en relation mellem dem, som har magt og dem, som magten udøves over. Magt udgør altså en relation og er ikke en egenskab, som er knyttet til en person, en gruppe personer, en organisation eller en befolkningsklasse. Magt er et mangedimensionalt begreb, og der er trods en enorm litteratur herom²), fortsat stor uenighed om dets begrebsmæssige indhold. En væsentlig del af forklaringen på den manglende enighed skyldes, som påpeget af blandt andre Lukes (1974), forskellige politiske ståsteder. Men det er dog ikke hele forklaringen. »Power in itself is a rather elusive phenomenon«, siger marxisterne Westergaard og Resler (1975), og de føjer til: »Its effects are tangible. But power as such is something of an abstraction. It certainly cannot be measured in the way, for example, that the distribution of wealth can be measured«. Også blandt borgerlige samfundsforskere er der tvivl om magtbegrebets frugtbarhed. James G. March udtalte således i en diskussion i 1972, at magtbegrebet forekom ham så komplekst, at man måske nok helt turde undgå det³).

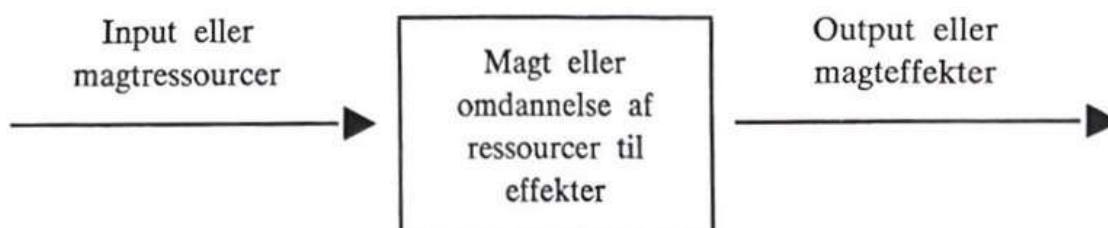
Disse indsigelser mod magtbegrebet er affødt af det forhold, at magten som sådan ikke lader sig måle objektivt (men nok subjektivt som f.eks. hos Tannenbaum, op.cit.). Det, som kan målet objektivt, er enten resultater (effekter) af

2. Se oversigter og diskussioner hos f.eks. Cartwright (1965), Bell m.fl. 1969), Poulantzas (1973), Lukes (1974), Abell (1975) og Hernes (1976).

3. Et synspunkt som han i øvrigt fremsatte allerede i 1966 i David Easton (ed.): *Varieties of Political Theory*, hvor han konkluderer: »On the whole, however, power is a disappointing concept. It gives us surprisingly little purchase in reasonable models of social choice«.

magten eller magtens basis (ressourcer). Fra målinger af effekter af magten og af magtressourcer drager vi herefter konklusioner om (indikatorer for) selve magten. Lad os illustrere det med nedenstående figur over sammenhængen mellem input, transformation af input og output. Figuren er hentet fra systemteorien.

Figur 1. Magt, ressourcer og effekter

I systemteorien benyttes figuren blandt andet til at illustrere hvordan en produktionsvirksomhed ved input af arbejdskraft og kapital transformerer disse til et output af varer. Men figuren kan også bruges f.eks. på en fagforening. For dennes vedkommende vil input blandt andet bestå i tilgang af medlemmer, organisationsprocenter og strejkefondenes størrelse og output i den af fagforeningen skabte stigning i pengelønningerne og forbedring af arbejdsforhold i øvrigt.

Da begrebet magt »is something of an abstraction«, som ikke i sig selv kan måles objektivt, må vi nøjes med at måle magtressourcer og effekter og konkludere, at f.eks. øgede magtressourcer og forbedrede effekter er *indikatorer* for stigende magt⁴). Om en befolkningsklasses magt så rent faktisk er stigende eller faldende kan først endelig fastlægges i relation til indikatorer for de øvrige befolkningsklassers magt, jfr. nedenfor.

At det ved objektive målinger er resultater af magten og magtens ressourcer, der benyttes som udtryk for magten, må ikke forveksles med det forhold, at selve magtudøvelsen langt fra altid er synlig. Særlig Bachrach og Baratz (1970), har fremhævet den »usynlige« magtudøvelse som »a decision that results in suppression or thwarting of a latent or manifest challenge to the values of interests of the decision-maker«. En stor del af den »usynlige« magtudøvelse finder sted gennem, hvad Bachrach og Baratz kalder *mondecisions*, som er »means by which demands for change in the existing allocation of benefits and privileges in the community can be suffocated before they are even voiced; or kept covert; or killed before they gain access to the relevant decisionmaking area«.

4. Der er vel egentlig ikke noget særligt bemærkelsesværdigt i dette. I århundreder har fysikerne og den øvrige menneskehed måttet klare sig med at måle effekterne af tyngdeloven uden nogensinde at »se« selve loven.

»Usynlig« magtudøvelse har som en af sine vigtigste konsekvenser for vor undersøgelse, at magten ikke bør udtrykkes alene ved en enkelt indikator for magt, som jo i kortere eller længere perioder kunne være »usynlig«, men at flere indikatorer om hver af de befolkningsklasser, hvis indbyrdes styrkeforhold, der søges bestemt, samtidig bør indgå i *magtbestemmelsen*.

2. DET ANVENDTE MAGTBEGREBS NÆRMERE INDHOLD

Uanset de indsigelser der kan rettes mod magtbegrebet, synes det dog uomgængeligt nødvendigt at benytte det, når vi som her har stillet os den opgave at undersøge sammenhængen mellem befolkningsklassernes styrke og indholdet og omfanget af de tre socialforsikringslove. Vi skal derfor se nærmere på, hvordan Poulantzas conceptualiserer sin *nomielle* definition af magt.

Det anvendte magtbegreb finder anvendelse på klassekonflikter, det vil sige på situationer, hvor den ene classes evne til at realisere sine interesser sker i opposition til de øvrige befolkningsklasser i samfundet. Derimod kan Poulantzas' magtbegreb, f.eks. i modsætning til Weber's⁵⁾ ikke benyttes i interpersonelle relationer eller situationer, hvor der ikke foreligger modstridende klasseinteresser (f.eks. blandt medlemmerne af en sportsklub, selskabsforening eller lignende).

En classes evne til at realisere sine interesser afhænger ikke alene af, hvordan den har organiseret sin styrke, men også af i hvilket omfang de øvrige samfundsklasser er i stand til at realisere deres interesser, dvs. hvilke grænser de øvrige klasser sætter for gennemførelsen af klassens interesser. En classes styrke er således noget relativt, det vi ovenfor kaldte en relation. Dvs., at den må vurderes i forhold til de øvrige klasser i samfundet.

Om forståelsen af ordet »specifik« siger Poulantzas, at magt kommer til udtryk gennem forskellige former for klassekamp, bestemt af den grad hvori, der foreligger modstridende klasseinteresser vedrørende økonomiske-, politiske- og ideologiske forhold. Magtrelationerne kommer med andre ord ikke alene til udtryk på det politiske niveau på samme måde som klasseinteresserne heller ikke alene forefindes på det økonomiske niveau. Magtrelationerne udgør ikke en simpel totalitet, men er komplekse og spredte på de tre forskellige niveauer, bestemt »i sidste instans« af den økonomiske magt.

Desværre hjælper Poulantzas os ikke ret meget, når vi står overfor at skulle bestemme en classes objektive interesser, (jfr. definitionen). Det objektive skal udtrykke en afstandtagen fra en psykologisk bestemmelse af klassens interesser (f.eks. i form af motivation), idet interesser kun kan udledes af klassekampens praksis, siger han. Det skal dog ikke forstås så snævert, at det alene er selve

5. Weber (1971) definerer magt som »et eller flere menneskers chance til at sætte sin vilje igennem i det sociale samkvem, og det selv om andre deltagere i det kollektive liv skulle gøre modstand«.

klassekampens forløb og resultater, som udtrykker klasseinteresser. Også den horisont, de enkelte klasser giver udtryk for i klassekampen, kan benyttes til at fastlægge deres interesser, siger Poulantzas. Men længere går han heller ikke i bestemmelsen af en classes objektive interesser. Og der er et godt stykke vej herfra til en operationalisering af den nomielle magtdefinition.

Steven Lukes (1974) har beskæftiget sig noget mere indgående med at fastlægge interesser. Han definerer magt ved at sige, at A udøver magt over B, når A påvirker B på en måde, som er stridende med B's interesser. Selv om Lukes' magtbegreb således ikke som Poulantzas' nødvendigvis forudsætter eksistensen af classesamfund og klassekonflikter, er hans vejledning vedrørende bestemmelse af interesser alligevel betydningsfuld⁶).

Det spørgsmål, som volder de største problemer, er fastlæggelsen af de undertrykte og udbyttede classes interesser, fordi de jo i sagens natur - i modsætning til de herskende og undertrykkende klasser - ikke har (de samme) muligheder for at udtrykke og realisere deres synspunkter. Og i hvilket omfang er de synspunkter, som de undertrykte klasser fremsætter i virkeligheden blot udtryk for »falsk bevidsthed«? Lukes siger i denne sammenhæng: »Can we always assume that the victims of injustice and inequality would, but for the exercise of power, strive for justice and equality? ... »why not say that acquiescence in a value system »we« reject, such as orthodox communism or the caste system, is a case of genuine consensus over different values?« Han besvarer selv spørgsmålet, idet han siger, at i sådanne situationer kan vi med empirisk støtte (hvis data dog i sagens natur må være af indirekte karakter) hævde, at den tilsyneladende consensus ikke er ægte, men påtvungen. Han eksemplificerer ved at nævne, at da den franske revolution afgørende svækkede den katolske kirkes magt, viste det sig, at denne så langt fra havde samme tilslutning blandt »de troende«, som den i århundreder forud havde givet indtryk af. Et andet af Lukes' eksempler er tjekkernes reaktioner på statsapparatets løsnede tøjler i 1968.

Ved at stille de undertrykte befolkningsklasser over for kontrafaktuelle spørgsmål kan der også i »normale tider« fremkomme udsagn om deres interesser. Eksempelvis omtaler Rosdahl (1974), at det kun er omkring en tredjedel af de adspurgte arbejdere, som - hvis de var unge i dag og kunne begynde deres liv forfra - ville vælge at være arbejdere. Den tilsvarende procent for f.eks. læger er omkring 90.

Problemet omkring bestemmelse af klassernes specifikke interesser er imidlertid endnu meget uafklaret, og resultaterne så beskedne, at vi ikke tør kaste os ud i en fastlæggelse af de undertrykte classes egentlige og langsigtede interesser. I stedet vil vi holde os til de interesser, som vi ved, at de undertrykte

6. Selvom Luke's og Poulantza's definitioner ikke er enslydende, er de dog, så vidt jeg kan læse hos de to forfattere, ikke afgørende forskellige, ikke mindst fordi Poulantzas kraftigt understreger, at den ene klasse kun kan realisere sine interesser på bekostning af de andres.

klasser (dvs. arbejderklassen på landet og i byerne, for så vidt angår den periode, undersøgelsen dækker, fra omkring 1850 og til i dag), utallige gange har udtrykt i periodens klassekampe. Det drejer sig først og fremmest om levestandardforbedringer skabt primært gennem pengelønsfremgang. Men også interesse i stabile forbrugerpriser, herunder afgiftsfritagelse for fødevarer og for andre varer og tjenesteydelser samt krav om huslejer på et for arbejderklassen acceptabelt niveau, har i flere epoker spillet en ret fremtrædende rolle. Sammen med disse krav har arbejderklassen særligt i de sidste årtier fremført kravet om at begrænse den fysiske og psykiske nedslidning.

Vor fastlæggelse af arbejderklassens interesser er altså historisk bestemt. Og heri ligger en begrænsning. Synsvinklen er ikke direkte fremadskruende. Men historiske analyser som denne (og som hele undersøgelsen) er i virkeligheden et forsøg på at skabe et spejl, som kan fortælle os noget om den nutid, vi står midt i, og om den fremtid, der skal komme.

I hvilket omfang arbejderklassens krav fremover vil omfatte andre end dem, der direkte vedrører den materielle levestandard (som pengeløn, afgiftsfritagelse, priser og huslejer) er svært at forudsige. Indtil nu har krav som f.eks. adgang til rekreative områder, meningsfyldt arbejde, indflydelse på arbejdsituationen og fri adgang til uddannelse næsten udelukkende været fremført af mellemlagene. Og den ringe opfyldelse af disse krav må primært tilskrives, at mellemlagene ikke udgør nogen selvstændig social kraft i samfundet (se artikel nr. 2). Det er derfor svært at forestille sig, at mellemlagenes krav i væsentlig grad vil smitte af på arbejderklassens. Skal sådanne mere kvalitative krav om forbedret levestandard få indflydelse på arbejderklassens kampe, må de hidhøre fra arbejderklassen selv.

3. MAGTBEGREBETS OPERATIONALISERING

Der vil i denne artikel alene blive gjort forsøg på at identificere nogle indikatorer for arbejderklassens styrke. Da arbejderklassens magt som nævnt også er bestemt af det omfang i hvilket de øvrige samfundsklasser er i stand til at realisere deres interesser, vil forsøgene på måling af indikatorer for arbejderklassens styrke samtidig være forsøg på måling af indikatorer for det omfang, hvori det er lykkedes for kapitalistklassen og småborgerskabet at begrænse arbejderklassens magt. (Som nævnt udgør mellemlagene ikke nogen selvstændig social kraft i samfundet og kan derfor heller ikke være nogen væsentlig begrænsning for arbejderklassens magtudøvelse).

Der eksisterer en række forskellige indikatorer for arbejderklassens magt. I denne artikel udvælger vi tre: 1) Ændringer i pengelønnen og reallønnen, 2) Antallet af arbejdsstandsninger og 3) Organisationsprocenten blandt arbejdere inden for håndværk og industri. I forbindelse med målingen nedenfor af de tre indikatorer diskuteres nogle hermed beslægtede målinger (f.eks. andre former

for lønberegninger, arbejdsstandsningernes varighed og organisationsprocenten uden for håndværk og industri). Det er vigtigt at fremhæve, at hver af de tre nævnte mål kun er indikatorer for arbejderklassens styrke. Magt er noget relativt. Og den endelige bestemmelse af arbejderklassens magt i en given periode kan først ske i forbindelse med bestemmelse af kapitalens og småborgerskabets styrke. Selv om alle tre indikatorer i en given periode f.eks. skulle pege på, at arbejderklassen har været stærk (kraftigt stigende penge- og reallønninger, stort antal arbejdsstandsninger og høj organisationsprocent), kan kapitalen (og småborgerskabet) i samme periode have haft endnu større magtfremgang, hvorfor det må konkluderes, at arbejderklassen i virkeligheden har været (relativ) svag i denne periode.

Af de tre indikatorer for arbejderklassens styrke er det kun organisationsprocenten blandt arbejdere inden for håndværk og industri, som er et ressourcetryk, dvs. at en stigende (faldende) organisationsprocent antages at udgøre stigende (faldende) magtbasis for arbejderklassen, jfr. side 142. Penge- og reallønsændringer er et effektmål, dvs. et resultat af arbejderklassens og kapitalens (og i mindre omfang småborgerskabets) indbyrdes styrkeforhold. Det samme gælder, omend ikke helt så entydigt, antallet af arbejdsstandsninger. Der forekommer ganske vist eksempler på, at strejker snarere er udtryk for magtesløshed end for styrke, men disse er undtagelser. Arbejderklassens historie viser, at det normalt er forholdsvis stærke arbejdergrupper, som benytter sig af strejken som kampmiddel. Derfor må strejker (og lock-out'er) først og fremmest opfattes som en indikator for forholdsvis stærke arbejdergrupper (del- eller enkeltkapitaler). Samtidig betyder en vunden (tabt) strejke en øget (formindsket) tilgang af ressourcer. Strejkens forløb og udfald vil således betyde en forskydning i klassernes styrkeforhold sammenlignet med det tidspunkt, hvor strejken blev iværksat.

De tre udvalgte indikatorer er imidlertid ikke uafhængige af hinanden, hvad der selvfølgelig svækker værdien af indbyrdes sammenligninger. Der vil således være tilfælde, hvor der er en positiv sammenhæng mellem organisationsprocenten på den ene side og pengelønsændringer og strejkeomfang på den anden. Samtidig vil succesrige strejker ofte kunne få en gunstig indflydelse på pengelønsændringerne og organisationsprocenten. Den indflydelse, som ændringer i pengelønnen måtte have på organisationsprocenten og strejkeomfanget, er derimod væsentlig mere kompliceret at sige noget generelt om. I artiklens konkluderende afsnit (afsnit 7) udbygges analysen af sammenhængen mellem de tre indikatorer.

De tre valgte indikatorer vedrører alle næsten udelukkende det økonomiske niveau. (Enkelte arbejdsstandsninger er dog affødt af protester med folketingsbeslutninger og er således politisk bestemt, og organisationsprocenten har med socialdemokratiets solide forankring i fagbevægelsen også en politisk dimension). Ved udvælgelse af magtindikatorerne er deres relatering til det økonomi-

ske niveau noget centralt, fordi vi antager, at det er økonomien, kort sagt den kapitalistiske produktionsmåde, som i »sidste instans« over afgørende indflydelse på det politiske og ideologiske niveau. Vi kunne også have valgt indikatorer for arbejderklassens magt udtrykt ved f.eks. antal folketingsmandater og kommunalbestyrelsesmedlemmer fra arbejderpartierne og fra de arbejderorienterede partier, stemmeprocenter på de samme partier ved kommunevalg og folketingsvalg eller ved at finde antallet af arbejdere eller arbejdersympatisører, som besidder ledende positioner i statsapparaterne. Det har imidlertid ved udvælgelsen af de tre førstnævnte indikatorer været afgørende, at disse næsten udelukkende hører hjemme på det økonomiske niveau, fordi undersøgelsens hovedhypotese om årsagssammenhæng mellem klassekamp og socialpolitikken i høj grad er en antagelse om, at klassekampen på det økonomiske niveau har væsentlig indflydelse på folketingets socialpolitiske beslutninger på det politiske niveau⁷).

4. PENGELØNSÆNDRINGER OG REALLØNSÆNDRINGER SOM RELATIVT STYRKEMÅL

Pengelønsændringer og reallønsændringer benyttes som udtryk for det relative styrkeforhold mellem arbejderklassen på den ene side og på den anden side primært jord- og industrikapitalen og sekundært handelskapitalen og det urbane og agare småborgerskab, der jo også, omend i væsentligt mindre omfang, benytter lønnet arbejdskraft.

Af de to mål er pengelønsændringerne det mest valide udtryk for parternes styrkeforhold. Det skyldes, at reallønsudviklingen udover at være bestemt af en række andre forhold, som også påvirker pengelønsændringerne, jfr. nedenfor, tilmed er underkastet en selvstændig faktors indflydelse. Det drejer sig om forbrugerpriserne, idet reallønnen er *direkte* bestemt af forbrugerprisernes udvikling. En ændring heri medfører nemlig automatisk en ændring i reallønnen⁸). Der kan tilsyneladende indvendes, at også pengelønsændringerne er direkte afhængige af forbrugerprisændringer, nemlig via den automatiske dyrtidsregulering. Det er imidlertid vigtigt at være opmærksom på, at sammenhængen mellem pengelønsudviklingen og udviklingen i forbrugerpriserne til stadighed er underkastet ændringer. For også dyrtidsreguleringen er bestemt af de to par-

7. En mere udførlig omtale af denne problematik findes i den første artikel fra undersøgelsen (se Økonomi og Politik nr. 4, 1977).

8. Mere præcise beregninger af arbejderklassens reallønsudvikling tilsigter, at også den direkte og inddirekte beskatning samt udviklingen i boligudgifterne inddrages. Inddragelse af den direkte og inddirekte beskatning rejser spørgsmålet om, hvad arbejderklassen modtager fra det offentlige i form af ydelser af enhver art, sammenholdt med, hvad den betaler i form af skatter. Dette spørgsmål er imidlertid selv med nutidens opgørelses- og beregningsmetoder så utilstrækkeligt belyst (jfr. Det økonomiske Råd 1967), at vi er nødt til at lade det ligge. Om de inddirekte skatter og boligudgiften gælder, at disse indgår i de benyttede indeks for forbrugerpriser (jfr. nedenfor).

ters indbyrdes styrkeforhold. Krav om ændringer i, herunder ønsker om afskaffelse af den automatiske dyrtidsregulering, har gang på gang været udtaget som et generelt krav ved overenskomstforhandlingerne. Både dyrtidsreguleringens eksistens (eller afskaffelse) og konkrete udformning er således ikke nogen logisk følge på samme måde som det forhold, at reallønsudviklingen påvirkes af forbrugerprisændringer. Det kommer også til udtryk ved, at dyrtidsregulering af lønnen først blev almindelig i 1918 og siden har været afskaffet (suspenderet) både i 30'ernes begyndelse og under anden verdenskrig samt herefter underkastet jævnlige ændringer.

Pengelønsændringerne er dog ikke alene bestemt af klassernes indbyrdes styrkeforhold. Faktorer som f.eks. beskæftigelsesgraden, profitternes størrelse, salgsprisernes og forbrugerprisernes udvikling øver også indflydelse på pengelønsændringerne. Indflydelsen er dog ikke direkte, dvs. at en ændring i én af disse variable ikke nødvendigvis medfører ændringer i pengelønningerne, men er afhængig af, hvilke værdier de øvrige (og andre) variable antager på det pågældende tidspunkt.

Betragtes lønnen fra kapitalistklassens og småborgerskabets synspunkt, indgår den som en omkostning. Sammen med andre omkostninger er lønnen med til at bestemme de enkelte virksomheders omkostninger pr. produktenhed og omkostningerne pr. tidsenhed. Afgørende i denne sammenhæng er det, at lønstigninger begrænser profitten i det omfang, at overvæltning på priserne ikke kan finde sted, og at både den enkelte kapitalist, de enkelte kapitalfraktioner og hele klassen samt småborgerskabet derfor har en fundamental interesse i at sikre lave lønninger.

For arbejderklassen er lønnen den eneste indkomst, hvorefter følger en lige så fundamental interesse i at sikre høje lønninger. Lønfastsættelsen betragtes altså som et magtspørgsmål mellem kapital- og arbejderinteresser, og ... «den løn, du får, afhænger af fagforeningens magt», siger Kolbjørn (1924). Det er dog næppe rigtigt, at lønfastsættelsen altid kan betragtes som et spørgsmål, hvor de to klasser har fundamentalt modstridende interesser. Der vil være eksempler, ikke mindst i opgangstider præget af stærk økonomisk vækst og produktionsstigninger, hvor en relativt stærk lønfremgang ønskes også af mange arbejdskøbere. Herved dæmmes nemlig op for utilfredshed og uroligheder, og den stabile og tilfredse arbejdskraft er en af forudsætningerne for yderligere vækst. Der er således snarere tale om, at kapitalistklassen og arbejderklassen sammen »rider på en boom«, som styrker dem begge i forholdet til de øvrige befolkningsklasser. Og det er indlysende, at i sådanne situationer er pengelønnsfremgangen et dårligt udtryk for de to klassers indbyrdes styrke.

Der er desværre også andre forhold, som mindsker gyldigheden af pengelønsændringerne som mål for de to klassers indbyrdes styrkeforhold. Gough (1975) nævner, at siden anden verdenskrig ... »the social services have increasingly been viewed by labour movements as an integral part of wages, to be defended

and increased in the same way as money wages. They are a *social wage* provided collectively by the state or some other body«. Denne opfattelse af lønændringer og socialpolitiske ydelser som »ligestillede« goder findes dog allerede i 30'ernes Danmark, hvad følgende Stauning-citat viser: »Det er og må fremdeles være organisationernes opgave at øve indflydelse på fordelingen af produktionens udbytte, men det sker i vore dage ad forskellige veje. Arbejdsløshedens ophævelse, sikring af beskæftigelse, udvidelse af sociale rettigheder og retfærdig fordeling af skattebyrden kan være lige så gode foranstaltninger som udbytte af en lønbevægelse. Naturligvis bør det hele gå hånd i hånd, og derfor er tiden inde til styrkelse af samarbejdet mellem fagorganisationerne og det socialdemokratiske parti, ikke til svækkelse eller opløsning« (Stauning 1937).

Det er indlysende, at i det omfang lønfremgang og forbedrede socialpolitiske ydelser opfattes af både arbejderklassen og kapitalen som altemnerende, og de begge kan handle og handler i overensstemmelse hermed, reduceres gyldigheden af lønændringer som styrkemål.

Mens pengelønsændringerne er et direkte resultat af blandt andet forhandlinger mellem arbejderklassen og kapitalistklassen (m. fl.) og således blandt andet bestemt af parternes indbyrdes styrke, er reallønsudviklingen udover at være bestemt af pengelønsændringerne som tidligere nævnt også afhængig af udviklingen i forbrugerpriserne. Forbrugerpriserne har arbejderklassen ingen indflydelse på. Den danske kapital og småborgerskabets indflydelse herpå er naturligvis betydelig større, men dog langt fra at være total. Hvad reallønnen herefter kan udtrykke om styrkeforholdet mellem arbejderklassen og arbejdskraftkøberne, er den grad, hvori arbejderklassen gennem pengelønsændringer har kunnet skaffe sig compensation for forbrugerprisernes - herunder boligudgifternes, skatternes og afgifternes - stigning. Hvorvidt kapitalisterne gennem vækst i salgspriserne eller profitterne har sikret sig en større eller mindre compensation for forbrugsvarerprisernes stigning end arbejderklassen, siger hverken reallønsudviklingen eller pengelønsudviklingen noget om.

Lønkvoten forekommer måske ved en umiddelbar betragtning at være det mest gyldige mål for arbejderklassens og arbejdskraftkøbernes indbyrdes styrke, fordi vi her har et præcist udtryk for lønnens andel af erhvervenes værditilvækst. Men lønkvoten er også direkte påvirket af både salgspriserne for de forskellige erhvervs produkter og af produktivitetsændringer i erhvervene. Hertil kommer, at lønkvoten er direkte afhængig af både kapitalens og lønmodtagerantallets absolutte størrelser, således at f.eks. en stigning i antallet af arbejdere - under i øvrigt uændrede forhold - vil medføre en vækst i lønkvoten⁹). Af disse årsager vil lønkvoten ikke blive benyttet som et selvstændigt mål for arbejderklassens og kapitalistklassens indbyrdes styrkeforhold.

De væsentligste størrelser, der ud over pengelønnen indgår i forhandlingerne

9. Dette problem kan der dog til en vis grad tages højde for ved anvendelse af standardvægte.

mellem arbejderklassen og dennes (formelle) repræsentanter (LO, forbund, afdelinger og tillidsmænd) på den ene side og kapitalistklassen og dennes repræsentanter (DA og de enkelte arbejdsgiverforeninger samt enkelt-arbejdskøbere) på den anden side, er den samlede arbejdstid og feriens længde. Udviklingen i disse størrelser bør således også inddrages i målet for kapitalistklassens og arbejderklassens indbyrdes styrkeforhold.

Også overarbejdsomængden, måneskinsarbejde, arbejdsløshedens omfang, sygdom og private sygelønsordninger samt arbejdsstandsninger er størrelser, som påvirker arbejderklassens (og i mindre omfang kapitalistklassens) indtjening, og som blandt andet er bestemt af de to parter indbyrdes styrkeforhold. Derfor bør også disse størrelser nærmere belyses.

Om over- og søndagsarbejde siger J. P. Christensen (1975), at oplysningerne er så få og upræcise, at der ikke kan foretages en historisk opgørelse heraf, men »at man alt i alt nok må antage, at overarbejdsfortjenesten for samtlige arbejdere kun har udgjort nogle få procent af den samlede fortjeneste, og at der følgelig ikke er sket nogen nævneværdig ændring heri (fra 1870 og fremefter, I. H. M.). Den nedenfor viste oversigt over penge- og reallønsudviklingen omfatter ikke over- og måneskinsarbejde.

Arbejdsløshedens omfang er væsentlig for arbejderklassens indtjening. Men den er ikke en størrelse, som i større grad direkte kan påvirkes af hverken kapitalistklassen eller arbejderklassen. Arbejdsløshedens omfang ligger stort set uden for de to klassers indflydelsessfære¹⁰). Derfor vil den ikke indgå i lønudtrykkene for det gensidige styrkeforhold. Der korrigeres altså ikke for arbejdsløshedens omfang i de nedenfor angivne lønberegninger. At arbejdsløshedsomfanget antages at øve indflydelse på klassernes indbyrdes styrkeforhold, er en anden sag, som dog har som konsekvens, at arbejdsløsheden vil blive inddraget i analysen af de historiske epoker (fra o. 1850 og til i dag), hvori sammenhængen mellem klassestyrke og sociallovgivning nærmere undersøges, jfr. senere artikler.

Også for omfanget af arbejderens sygdom gælder, at det ikke i væsentlig grad kan påvirkes af nogen af klasserne. Der er derfor ikke forsøgt at korrigere for sygdomsomfanget i de nedenfor viste beregninger over lønudviklingen.

For så vidt angår arbejdsstandsningerne ved vi, at deres omfang kun udgør

10. Ved en umiddelbar betragtning forekommer det, som om såvel den enkelte kapitalist, de enkelte kapitalfraktioner som den danske kapitalistklasse som helhed direkte kan øve indflydelse på arbejdsløshedens omfang, først og fremmest ved at ændre på rationaliseringstakten. For de fleste eksportindustriergene og for de brancher, som møder betydelig konkurrence fra varer importeret fra udlandet, er der dog tale om en slags nedre grænse for rationaliseringens omfang. Hvis branchen eller den enkelte virksomhed kommer under denne grænse, er konkurrenceevnen så afgørende svækket, at de fortsatte overlevelsesmuligheder er truet. For sådanne industriområder er der således tale om en ret klar nedre grænse for påvirkning af arbejdsløsheden. For de industriergene og brancher, som alene producerer til hjemmemarkedet, er konkurrencen ofte mindre. Men også deres varer skal dog kunne holde konkurrencedygtige priser. Derfor er de ligeledes nødt til at rationalisere i et vist omfang, og der er også ret snævre rammer for deres muligheder for at holde igen på rationaliseringsarbejdsløsheden.

en forsvindende andel (i almindelighed mindre end én promille) af det samlede antal arbejdstimer, hvortil kommer, at både Winding Pedersens og Leth Jepsens skøn (i henholdsvis 1937 og 1968) peger på, at de økonomiske tab for begge klassers vedkommende i stort omfang hentes hjem igen efter arbejdsstandsningernes afslutning, blandt andet gennem overarbejde.

Tilbage står altså, at opgørelser over arbejdstidens og feriens længde må indgå som komplementerende oplysninger til udviklingen i penge- og reallønnen, fordi arbejdstidsforkortelse og ferieforlængelse behandles som alternerende til pengelønsændringer ved forhandlingerne mellem de to klasser og deres repræsentanter. Udviklingen i arbejdstid og ferie tages altså ligesom lønændringer som udtryk for klassernes indbyrdes styrkeforhold. Vedrørende de tekniske problemer i forbindelse med disse to størrelses indregning i lønnen henvises til bemærkningerne til de nedenfor viste lønindeks, jfr. tabel 1 og figur 2.

Bemærkninger til lønindeks for byarbejdere 1818 - 1975

For perioden 1818 til 1870 bygger lønindekset på oplysninger fra Svend Aage Hansen, II (1974, s. 298); fra 1870 og frem til 1914 er oplysningerne hentet fra J. P. Christensen (1975, s. 184-185); fra 1914 og frem til 1948 stammer materialet fra Walther Galenson (1955, s. 404-405), mens oplysningerne fra den sidste del af perioden frem til 1975 hidhører fra Statistisk Departement (Danmarks Statistik). Hvis lønmateriale igen stammer fra Dansk Arbejdsgiverforenings medlemmer.

For at sikre den størst mulige ensartethed i lønoplysningerne fra de fire kilder er timelønsoplysninger lagt til grund for indeksberegningerne (måske med undtagelse af Svend Aage Hansens materiale, se nedenfor). I det meste af det forrige århundrede har lønnen ganske vist været dagløn og ikke timeløn, og det har været daglønnen, som arbejdskøberen og arbejderen har truffet aftale om (hvor der ikke har været tale om ensidig fastsættelse). Da den officielle statistik for hele den efterfølgende tid imidlertid vedrører den gennemsnitlige for tjeneste pr. time, har jeg alligevel og af sammenlignelighedsgrunde valgt at anvende dette udtryk som mål for pengelønnen.

J. P. Christensens materiale har 1914 som basisår, og Svend Aage Hansens lønindeks har jeg sat i relation til J. P. Christensens, således at det også får 1914 som basis. Galensons materiale, som er benyttet fra 1914 og frem til 1948, har ligeledes 1914 som basisår, og fra 1949 og fremefter er benyttet lønoplysninger fra Statistisk Departement, som er omregnet med 1914 = 100, men som ligger på et lidt højere niveau (2-4 pct. på grund af en anden arbejdersammensætning i vægtgrundlaget) end Galensons tal. Der er således tale om en mindre niveauforskydning fra 1948 til 1949 og fremefter¹¹).

11. Da vi imidlertid benytter *ændringer* i lønudviklingen som udtryk for klassernes indbyrdes styrkeforhold, spiller denne niveauforskydning ingen væsentlig rolle.

Tabel 1. Lønindex for byarbejdere 1818 - 1975

Tabel 1. Lønindex for byarbejdere 1818 - 1975																											1914 = 100				
År	1818	19	1820	21	22	23	24	25	26	27	28	29	1930	31	32	33	34	35	36	37	38	39	1840	41	42	43					
Pengeløns- index	15	17	16	15	15	14	14	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	17	17	17	17	17	17	17	17					
Realløns- index																							23	24	24	25					

År		1844	45	46	47	48	49	1850	51	52	53	54	55	56	57	58	59	1860	61	62	63	64	65	66	67	68	69
Pengeløns- index	17	18	20	22	21	21	21	22	22	22	22	23	23	31	31	28	28	28	28	28	28	28	28	30	31	33	33
Realløns- index	26	26	26	26	29	30	31	30	30	30	35	33	33	32	34	33	34	33	32	32	33	33	32	34	33	35	38

År		1870	71	72	73	74	75	76	77	78	79	1880	81	82	83	84	85	86	87	88	89	1890	91	92	93	94	95
Pengeløns- index	33	34	36	40	44	47	47	47	44	42	43	44	45	46	47	48	48	47	47	48	49	50	51	53	54	55	56
Realløns- index	39	38	41	41	43	48	48	45	46	46	50	48	48	50	53	55	57	59	61	61	60	61	58	63	67	71	75

Kilder: Se teksten.

Tabel 1 fortsat. Lønindex for byarbejdere 1818 - 1975 1914 = 100

Ar	1896	-97	-98	-99	1900	-01	-02	-03	-04	-05	-06	-07	-08	-09	1910	-11	-12	-13	-14	-15	-16	-17	-18	-19	1920	-21
Pengeløns- index	59	62	67	70	72	73	73	74	75	76	79	83	85	86	88	91	95	97	100	101	118	133	170	296	389	375
Realløns- index	79	84	86	88	87	87	86	90	92	91	93	92	93	97	99	103	102	100	100	87	87	86	95	138	149	162

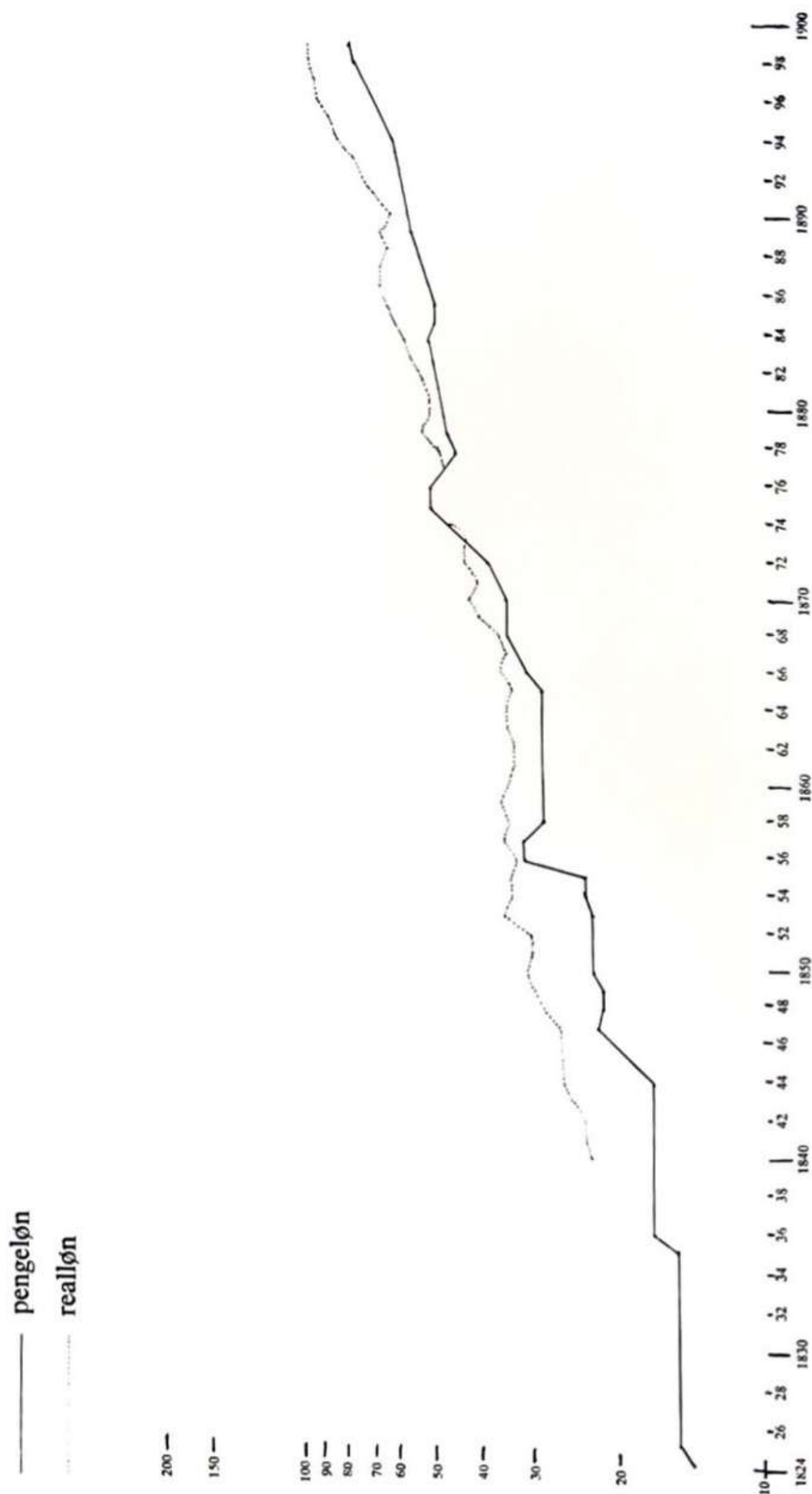
Ar	1922	-23	-24	-25	-26	-27	-28	-29	1930	-31	-32	-33	-34	-35	-36	-37	-38	-39	1940	-41	-42	-43	-44	-45	-46	-47
Pengeløns- index	292	282	298	311	280	267	265	265	271	271	271	271	273	275	273	280	294	304	337	364	381	410	435	466	508	542
Realløns- index	146	137	138	147	152	151	151	153	164	175	175	170	164	161	157	156	161	163	144	134	136	143	151	160	175	182

Ar	1948	-49	1950	-51	-52	-53	-54	-55	-56	-57	-58	-59	1960	-61
Pengeløns- index	586	633	664	732	801	830	865	903	973	1031	1068	1153	1232	1385
Realløns- index	192	204	205	200	211	221	228	224	229	235	242	257	271	296

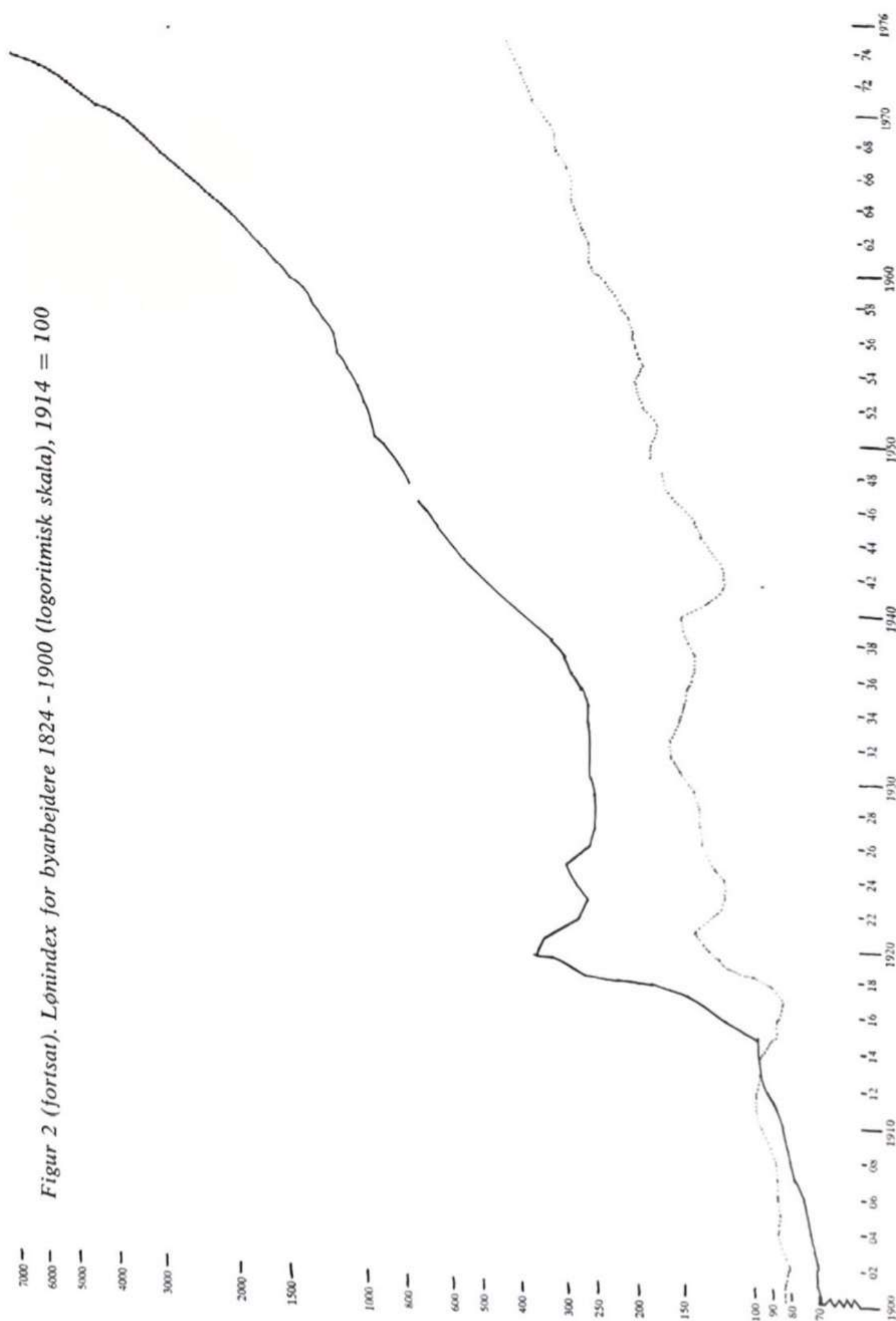
Ar	1962	-63	-64	-65	-66	-67	-68	-69	1970	-71	-72	-73	-74	-75
Pengeløns- index	1530	1656	1805	2010	2248	2453	2739	3055	3364	3834	4382	5049	6049	7146
Realløns- index	321	313	329	345	359	366	378	409	422	453	486	514	532	576

Kilder: Se teksten.

Figur 2. Lønindex for byarbejdere 1824 - 1900 (logaritmisk skala), 1914 = 100

Figur 2 (fortsat). Lønindex for byarbejdere 1824 - 1900 (logoritmisk skala), 1914 = 100

For så vidt angår de enkelte delmaterialer, skal først nævnes, at Svend Aage Hansen selv betegner sit materiale til belysning af byarbejderens lønforhold i perioden før 1870 som »meget spinkelt«. I materialet indgår såvel faglærte som ufaglærte arbejderes lønninger både i København og provinsbyerne, og vægtgundlaget hidhører fra erhvervsgrupperingen ved folketællingen i 1840. Det fremgår ikke af Svend Aage Hansens tabelkommentarer (s. 345-346), om han har benyttet tid-, dag- eller årslønninger som grundlag for sit lønindeks. Til brug for indekset for reallønnen er benyttet et konsumprisindeks (Svend Aage Hansen, II, s. 289), hvori told- og forbrugsafgifter samt husleje er indregnet. Svend Aage Hansen fremhæver, at det først er omkring århundredets midte, at detailhandel blev almindelig udbudt, og reallønsberegninger synes først meningsfulde fra dette tidspunkt, hvorfra også vægtfordelingen for konsumprisindekset stammer.

J. P. Christensen har udarbejdet et skøn over timefortjenesten for mænd inden for industri- og håndværk i byerne. Handel og transport er således ikke inkluderet. Vægtningen er baseret på industritællingen i 1906. Det anføres, at frem til omkring århundredeskiftet udgør kost og logi i almindelighed en ikke uvæsentlig del af lønnen, særlig i provinsbyerne, men at værdien heraf ikke er forsøgt indregnet i lønopgørelserne. Det benyttede prisindeks for forbrugerpriser betegner J. P. Christensen selv som værende »af forholdsvis ringe kvalitet«. Det er hentet fra Jørgen Petersens beregninger (1930) af et budget for ikke-faglærte og faglærte arbejdere i provinsbyer og omfatter således både indirekte afgifter og boligudgiften.

Galensons materiale hidhører fra de kvartalsvise indberetninger indsendt af medlemmerne af Dansk Arbejdsgiverforening, dvs. at lønnen omfatter både mænd og kvinder (mens J. P. Christensens og sandsynligvis også Svend Aage Hansens oplysninger alene omfatter mænd). Materialet omfatter arbejdere fortrinsvis inden for industri og håndværk samt bygge- og anlægsvirksomhed. Det antages sædvanligvis, at lønbevægelserne for de arbejdere, der er beskæftiget hos ikke-medlemmer, følger tæt på lønbevægelserne for medlemsfirmaer. Galenson benytter konstante vægte, nemlig medlemstallet i fagforeningerne i 1924 for perioden frem til 1936, og herefter benyttes antallet af arbejdsløshedsforsikrede i 1936. De benyttede prisoplysninger stammer fra det af Statistisk Departement udarbejdet pristal med 1914 som basisår, og som omfatter både indirekte afgifter og boligudgiften (boligposten har dog i en enkelt, men kortere årrække været holdt uden for pristallet).

Materialet fra 1949 og frem til i dag hidhører fra Dansk Arbejdsgiverforenings kvartalsvise lønopgørelser, således som de er offentliggjort af Statistisk Departement (Danmarks Statistik). Antallet af arbejdsløshedsforsikrede i 1936 er anvendt som vægtgrundlag for perioden 1949-1954. I perioden fra 1955 til 1965 benyttes erhvervstællingen i 1948, og fra 1966 og fremefter bruges antallet af arbejdsløshedsforsikrede i 1962-1963, eksklusive funktionærer.

Vedrørende prisoplysninger benyttes detailpristallet med 1914 som basis helt frem til 1963. Fra dette tidspunkt trækkes afgifterne ud af pristallet, hvorfor vi i stedet benytter forbrugerpristallet, der medregner både boligudgiften og de indirekte skatter. I modsætning til detailpristallet er forbrugerpristallet baseret på hele befolkningens forbrug, hvorfor reallønsindekset for 1963 og herefter ikke er umiddelbart sammenligneligt med det tilsvarende for perioden forud¹²).

Som ovenfor nævnt er både arbejdstidsændringer og ændringer i feriens længde alternerende til pengelønsændringer, hvilket vil sige, at arbejdstidsforkortelser og ferieforlængelser vil være at opfatte som erstatning for pengelønsstigninger. De overenskomstmæssige arbejdstidsreduktioner og ferieforlængelser vil således i almindelighed være ledsaget af beskedne eller slet ingen stigninger i pengelønningerne, når der ses bort fra den lønmæssige kompensation, der i almindelighed ydes arbejderne i forbindelse med arbejdstidsforkortelser/ferieforlængelser. Disse kompensationer er selvfølgelig vigtige for udviklingen i den gennemsnitlige timefortjeneste, fordi en arbejdstidsforkortelse med fuld lønkompensation (hvorved forstås samme ugentlige eller 14-dages lønudbetaling som forud for arbejdstidsforkortelsen) betyder, at den lavere arbejdstid vil slå fuldt igennem på størrelsen af den gennemsnitlige timeløn (der af Dansk Arbejdsgiverforening beregnes som den samlede lønudgift, f.eks. i en 14-dages periode, divideret med det i samme tidsrum antal udførte arbejdstimer). En ferieforlængelse vil på tilsvarende måde komme til udtryk ved en stigning i den gennemsnitlige timefortjeneste. J. P. Christensen angiver da også i bemærkningerne til sit materiale, at der ved beregningerne af udviklingen i timefortjenesten er taget hensyn til udviklingen i den daglige arbejdstid. Sammenfattende betyder det, at der ikke er noget behov for en selvstændig opgørelse af arbejdstiden og feriens længde.

5. ARBEJDSSTANDSNINGER SOM RELATIVT STYRKEMÅL

Omfanget af arbejdsstandsninger antages at være et udtryk for arbejderklassens og kapitalens, særlig industrikapitalens, indbyrdes styrkeforhold. Men for begge parter gælder, at både strejker og lock-out'er, de to almindeligste former for arbejdsstandsninger, adskiller sig fra f.eks. lønændringer ved at arbejdsstandsningerne ikke er et mål i sig selv, men et middel til at opnå andre mål¹³).

Hvor gyldig er nu arbejdsstandsninger som udtryk for de to klassers indbyrdes styrke? Dette spørgsmål skal vi forsøge at besvare ved at se nærmere på, hvad arbejdsstandsninger - eller rettere strejker - egentlig udtrykker. Når vi

12. Se fodnote 11.

13. Andre midler i arbejdskampen, f.eks. fysiske blokader, slow downs, overarbejdsvægning og sortlistning, kan ligeledes antages at udtrykke de to parter relative styrkeforhold. Disse midler vil dog ikke blive anvendt som styrkemål, dels fordi registreringerne er yderst mangelfulde, og dels fordi i hvert fald de fysiske blokader er forholdsvis sjældent forekommende.

alene betragter strejker, skyldes det, at det først og fremmest har været disse og ikke lock-out'erne, som har været registreret og underkastet økonomisk og sociologisk analyse.

Det er almindeligt i marxistisk teori at opfatte strejkerne som en del af klassekampen og de antagonistiske modsætninger på det økonomiske niveau. Det er også almindeligt at sætte variationer i strejkeintensiteten i relation til styrkeforholdet mellem klasser og klassekampens udvikling. Men meget længere synes enigheden nu ikke at strække sig. Eksempelvis er det en blandt kapitallogikere udbredt antagelse, at der ikke kan opstilles generelle teorier om strejker, og at strejker (og klassekampen) kun kan studeres konkret og uden forsøg på opstilling af generelle »lovmæssigheder«.

Hertil vil de mere empirisk orienterede sige, at nok viser de talrige industri-sociologiske undersøgelser et meget forskelligartet og tit også flimrende billede af de faktorer, som øver indflydelse på strejkeaktiviteten. Men dette forhold bør dog ikke føre til den noget opgivende slutning, at der ikke kan arbejdes videre mod en præcisere bestemmelse af de forhold, som er mest betydende for strejkeaktivitetens omfang.

Selvfølge kan der ikke opstilles gyldige enkeltfaktorteorier om strejker. Strejkeaktiviteten påvirkes af en række forhold, som ofte er indbyrdes afhængige. I stedet skal vi følge Knowles' (1954) og Abrahamsons (1969) sondring mellem tre hovedgrupper af strejkeårsager:

- de underliggende årsager,
- de betingende årsager,
- de udløsende årsager.

De underliggende årsager vedrører samfundsniveauet, herunder den økonomiske struktur og klassestrukturen. I det kapitalistiske samfund består disse struktur først og fremmest i de økonomiske kategorier kapital og lønarbejde, som resulterer i permanente, omend langt fra altid åbne, konflikter mellem kapitalistklassen og arbejderklassen. I konsekvens heraf skal strejken ansues som en *rational* handling. For selv om den ofte startes spontant, må den ses i sammenhæng med arbejderens totale situation som udbyttede og undertrykte. Og i denne sammenhæng er den *rational*.

De betingede årsager skal forklare variationer i strejkeniveauet i de forskellige historiske epoker samt variationer mellem virksomheder, brancher og industrigrenene. Der kan blandt andet være tale om økonomiske konjunkturer, arbejderkollektivets styrke, arbejderens bevidsthed og forhandlingssystemets funktion.

Ved de udløsende årsager tænkes på de konkrete hændelser, som umiddelbart leder til strejken, f.eks. lønspørgsmål, fysisk miljø, afskedigelser, omflytning af arbejdere, utilfredshed med arbejdslederens optræden og økonomiske eller politiske indgreb fra Folketingets side.

Såvel Knowles (op.cit.), Abrahamson (op.cit.) som Heyman (1972) peger i deres undersøgelser på, at strejker først bryder ud, når der er sket en ophobning af misforhold, dvs. at flere variable hørende hjemme inden for alle tre typer af årsager i almindelighed må indgå i de konkrete strejkeforklaringer. For vor undersøgelse af klassekamp og sociallovgivning betyder det, at da dens tidsperiode (fra omkring 1850 og frem til i dag) omfatter både en affeudaliseringssperiode med en småborgerlig produktionsstruktur som den dominerende, en industrialeseringsperiode og en senkapitalistisk periode, kan heller ikke de underliggende årsager vedrørende samfundsstrukturen betragtes som givne hele undersøgelsesperioden igennem.

Fra Groth (1977) er gengivet nedenstående (af Berntson (1974) og Poulantzas inspirerede) oversigt, jfr. figur 3, over faktorer, som kan påvirke strejkeaktiviteten. Selv om skemaet unægteligt virker noget uoverskueligt og heller ikke i alle henseender er lige klart, gengives det, fordi det giver et vist overblik over den mangfoldighed af variable, som kan øve indflydelse på, om en strejke bryder ud. Det skal føjes til, at Groth i tilknytning til skemaet giver en fremstilling af den foreliggende viden om hver af de enkelte faktoreres betydning (i sammenhæng med andre) for strejkeaktivitetens omfang.

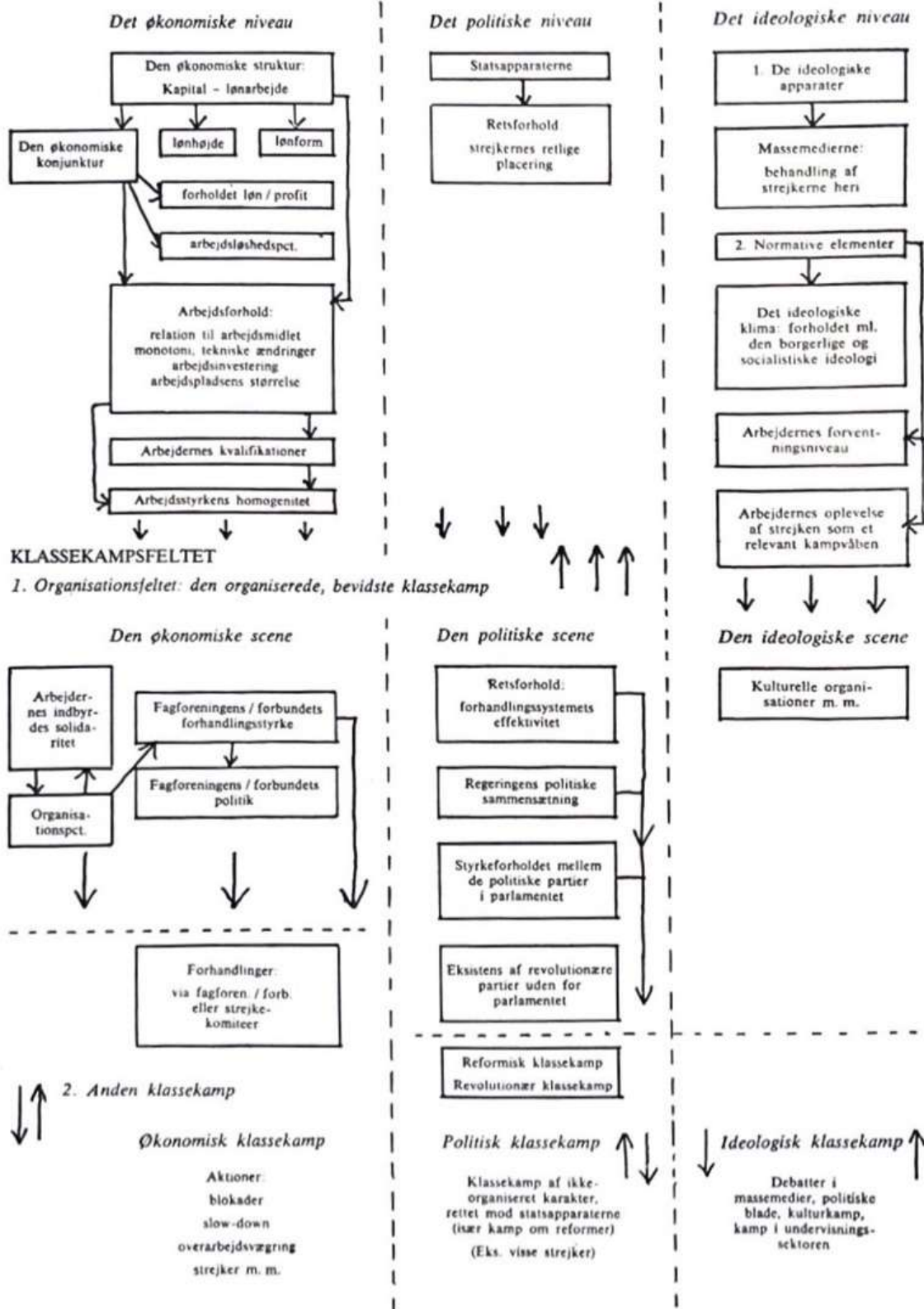
Det fremgår af skemaet, at et flertal af variable ikke udtrykker eller blot nogenlunde meningsfuldt kan benyttes som udtryk for arbejderklassens eller kapitalistklassens styrke. Imidlertid viser skemaet jo ikke noget om de enkelte faktoreres relative betydning, og samtidig drager Groth selv den konklusion:

– »at der er tale om to forskellige former for strejker med til dels forskellig baggrund. Den ene form bestod af de mere planlagte og koordinerede strejker, som rettede sig mod arbejderklassens generelle arbejds- og levevilkår, henholdsvis en hel branche eller fags arbejds- og levevilkår, og den anden form bestod af de tilsyneladende ukoordinerede og uplanlagte strejker, der i højere grad centreredes omkring forholdene på den enkelte virksomhed«, og

– at »det mest afgørende er sammenhængen mellem forværringen i arbejds- og levevilkår (som øger arbejderne latente utilfredshed og dermed strejketilbøjeligheden) og arbejderne styrksposition (en vigtig betingelse for, at utilfredsheden giver sig udslag i en strejke)«.

Figur 3. Faktorer, der påvirker strejkeaktiviteten:

SAMFUNDSSTRUKTUR

Kilde: Margit Velsing Groth: *Strejker i Danmark 1969-1972. En empirisk analyse*. Magisterafhandling. April 1977.

Strejkeomfanget påvirkes altså af væsentlige faktorer ud over arbejderklassens og kapitalistklassens indbyrdes styrke. Men selv hvis man forestiller sig, at disse øvrige forhold i en vis tidsperiode ikke ændrer sig, vil der ikke altid være nogen entydig, positiv sammenhæng mellem arbejderklassens styrke og strejkeomfanget. Der vil i forskellige historiske perioder være fag eller brancher, som er så stærke, at de ikke behøver at bruge strejkevåbnet. Blot truslen herom vil være tilstrækkeligt til at sikre gennemførelsen af de fleste krav. De Københavnske Murersvendenes Fagforening af 1919 er et eksempel herpå. Fagforeningens styrke har i perioder gjort anvendelse af strejkevåbnet overflødigt. Et andet eksempel på, at arbejderens styrke ikke kommer til udtryk i strejkeomfanget, kan hentes fra påskekrisen i 1920: Kongen afskedigede efter pres fra kapitalistkredse den radikale regering. Denne regering var støttet af socialdemokratiet, og Stauning var regeringsmedlem. Regeringen måtte gå af, og kongen indsatte et forretningsministerium. Men De Samvirkende Fagforbund tvang efter tilskyndelse fra socialdemokratiet via truslen om generalstrejke forretningsministeriet til at træde tilbage. Også her var truslen om magtanvendelse tilstrækkelig. Den egentlige magtudøvelse var ikke eller kun delvist synlig, jfr. omtalen af den »usynlige magtudøvelse« i artiklens første afsnit, side 142.

Selv om det hører til undtagelserne, at en fagforening, et forbund eller hele arbejderklassen er så stærk, at de kan nøjes med at true med strejkevåbenets anvendelse, og selv om det forekommer rimeligt som Groth og andre at tillægge arbejderklassens styrke en væsentlig betydning for strejkernes omfang, er der så mange andre forhold ud over det indbyrdes styrkeforhold, som øver væsentlig indflydelse på strejkeomfanget, at det alligevel forekommer betænkeligt uforbeholdent at benytte strejkeomfanget som et udtryk for arbejderklassens og kapitalistklassens indbyrdes styrke. Strejkeomfanget vil derfor ikke blive anvendt som eneste magtmål, men vil til stadighed blive sammenlignet med de øvrige mål for klassernes indbyrdes styrkeforhold, jfr. sidste afsnit (afsnit 7).

Strejkeomfanget eller omfanget af arbejdsstandsninger, hvor disse også omfatter lock-out'er, jfr. nedenfor, opgøres i Danmark på tre måder: ved antallet af strejker, ved antallet af tabte arbejdsdage og ved det antal arbejdere, som er omfattet af strejkerne. Ved måling af arbejderklassens og kapitalistklassens indbyrdes styrkeforhold ved hjælp af strejkeomfanget er spørgsmålet, hvilke af de tre mål, der har den største gyldighed, dvs. bedst udtrykker, hvad der tilstræbes målt: de to klassers indbyrdes styrke.

Der skal her argumenteres for, at antallet af strejker bedre end de to øvrige strejke mål udtrykker arbejderklassens og kapitalistklassens indbyrdes styrkeforhold. Såvel antallet af tabte arbejdsdage som antallet af arbejdere omfattet af strejkerne er bedst egnet til at måle, hvad Danmarks Statistik kalder »de samfundsøkonomiske virkninger af strijkeaktiviteten«. Derimod er begge mål meget

følsomme over for de storstrejker eller enkeltstrejker, som omfatter mange arbejdere.

Det synes således ikke i almindelighed rimeligt at antage, at f.eks. storstrejkerne (og lock-out'erne) i forbindelse med overenskomstfornyelserne er særligt gyldige udtryk for de to klassers indbyrdes styrkeforhold. Disse storstrejker vil ofte være iværksat af LO-toppen, som jo særligt i den sidste halvdel af den omhandlede periode langt fra altid har handlet i overensstemmelse med arbejderklassens interesser (se en diskussion heraf i den første artikel i Økonomi og Politik nr. 4, 1977).

Tilsvarende synes det heller ikke rimeligt, at en enkelt, meget langvarig arbejdsstandsning omfattende forholdsvis mange arbejdere, f.eks. arbejdsmændenes konflikt i 1925 eller BT-konflikten i 1977, tages som udtryk for en forholdsvis stærk arbejderklasse på dette tidspunkt.

Det er ved valg af mål for strejkeaktiviteten også væsentligt, hvad Heyman (op.cit.) så stærkt understreger, at arbejdsnedlæggelser *ikke* er udtryk for arbejderne spontane og uoverlagte handlinger, men er resultatet af *på den ene side* en række misforhold (f.eks. dårlig løn og arbejdsvilkår samt politiske indgreb i reallønningerne mv.), som har hobet sig op, og *på den anden side* en betydelig faglig tradition (herunder kamptradition) og militant faglig linje. Det forekommer på denne baggrund mere gyldigt at bruge hver enkelt arbejdsstandsning - stor eller lille, kortvarig eller langvarig - som et udtryk for, at arbejderne på den pågældende virksomhed står forholdsvis stærkt over for deres arbejdskøber ved strejkens udbrud. Ved at benytte antallet af strejker som udtryk for arbejderklassens og kapitalistklassens indbyrdes styrkeforhold sikres det samtidigt, at koordinerede og ukoordinerede strejkebølger¹⁴) bestående af kortvarige arbejdsnedlæggelser kommer til at indgå med en forholdsvis stor vægt i strejkemålet (og dermed i styrkemålet).

At måle strejkeaktiviteten ved antallet af strejker er dog ikke videre almindeligt. Danmarks Statistik anser således ikke alene dette mål som det mest usikre, jfr. nedenfor, men også som det mindst nyttige (ved måling af »de samfundsøkonomiske virkninger af strejkeaktiviteten«). Og ifølge ILO betragtes arbejdsstandsninger, der omfatter flere bedrifter som én arbejdsstandsning, hvis de er organiseret eller dirigeret af samme person eller organisation. Det, som imidlertid karakteriserer begge disse organisationers definitioner og registreringer, er den betydelige vægt, de tillægger de såkaldte samfundsøkonomiske virkninger af strejker. Og det på trods af, at det flere gange er sandsynliggjort, at de økonomiske konsekvenser af arbejdsstandsningerne er temmelig overskuelige (jfr. Winding Petersen, op.cit. og Steen Leth Jeppesen, op.cit. side 151).

Ved læsning af tabel 2 og figur 4 med hertil knyttede kommentarer er det

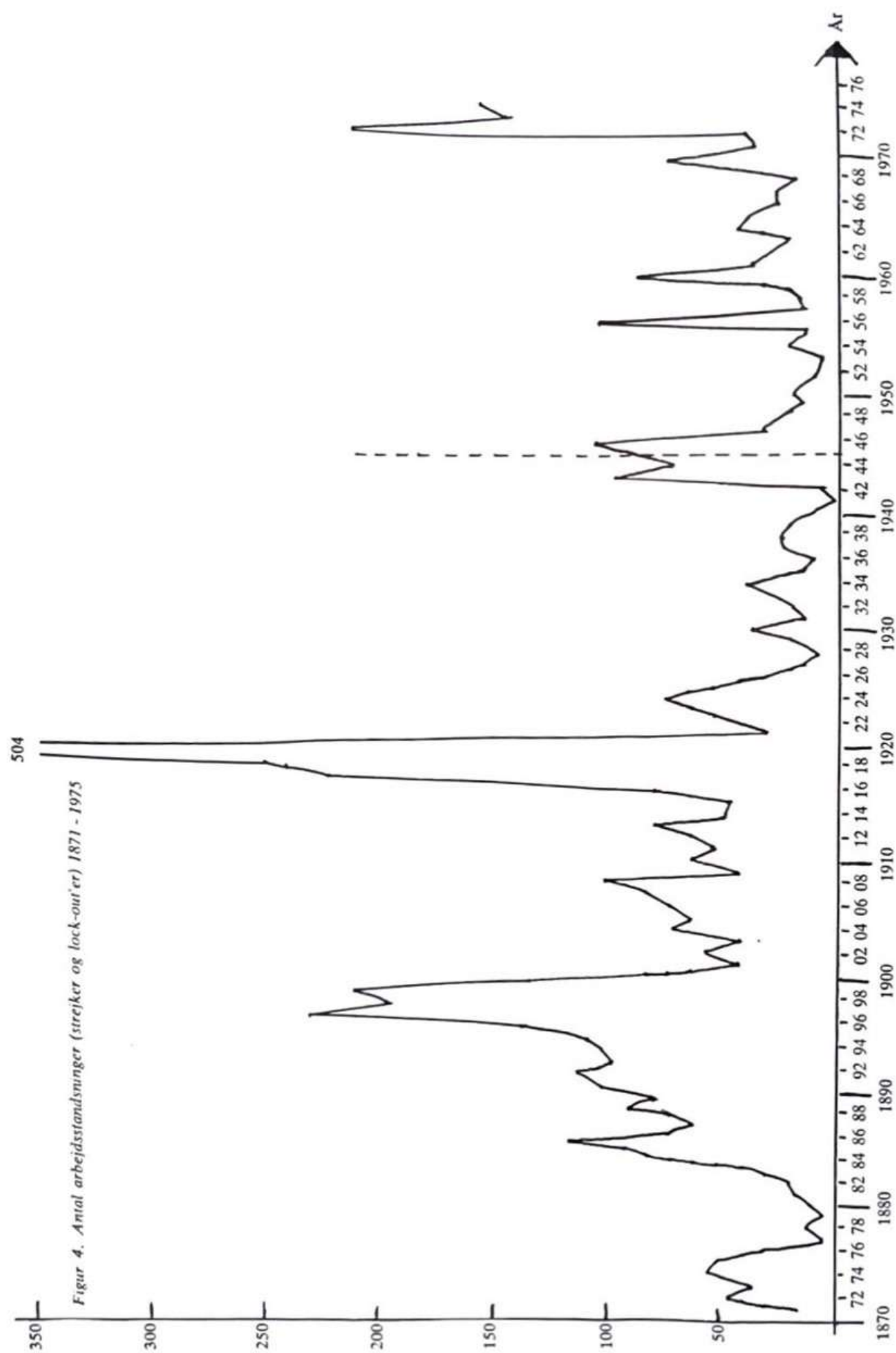
14. F.eks. bølgerne af typografstrejker i 1971 og 1977 i forbindelse med de respektive overenskomstfornyelser.

særligt vigtigt at holde sig for øje, at registreringen af antal strejker fra 1945 og fremefter alene omfatter arbejdsstandsninger med over 100 tabte arbejdsdage. Dette betyder ifølge Danmarks Statistik, at langt det største antal arbejdsstandsningen udelukkes af statistikken. Danmarks Statistik mener eksempelvis, at de godt 200 arbejdsstandsninger ifølge opgørelsen i 1976 skønsmæssigt udgør en femtedel af det antal arbejdsstandsninger, som er kommet til Danmarks Statistiks kundskab. Dette skøn stemmer nogenlunde overens med de strejkeopgørelser, som Groth (op.cit.) har foretaget for perioden 1967 - 1972 (inkl.). På grundlag af dagbladet »Land og Folk«s omtale af strejkeaktiviteter suppleret med Dansk Arbejdsgiverforenings oplysninger samt bøger, rapporter og tidskrifter når hun frem til, at »sammenholdes resultaterne fra denne undersøgelse med den officielle statistik, fremgår det, at der er en betydelig forskel med hensyn til det samlede antal strejker, hvor mine tal er mellem 3 og 7 gange større end de officielle«.

Der er således ingen tvivl om, at de tal, der vises i tabel 2 og figur 3 for perioden fra 1945 og fremefter, i betydelig grad undervurderer niveauet for strejkeaktiviteten. Men på grund af de ovennævnte indsigelser mod de to andre mål for strejkeomfanget (antal tabte arbejdsdage og antal berørte arbejdere) og som følge af, at vi i undersøgelsen af sammenhængen mellem klassekampen og sociallovgivningen alene er interesserede i forskelle i strejkeaktiviteten fra periode til periode, vil vi alligevel bruge antallet af strejker som et mål for arbejderklassens og kapitalistklassens relative styrkeforhold. Der skal dog gøres opmærksom på, at den nævnte omlægning af statistikken bevirker, at der ikke kan foretages sammenligninger med tallene fra før 1945.

Tabel 2. Antal arbejdsstandsninger (strejker og lock-out'er) 1871 - 1975

1871	17	1890	100	1910	61	1930	37	1950	18	1970	77
72	46	91	111	11	51	31	16	51	12	71	31
73	35	92	94	12	60	32	18	52	12	72	35
74	54	93	98	13	76	33	26	53	8	73	205
75	50	94	105	14	44	34	38	54	20	74	134
76	26	95	134	15	43	35	14	55	13	75	147
77	5	96	232	16	75	36	12	56	98	76	208
78	12	97	192	17	215	37	22	57	14		
79	7	98	210	18	253	38	22	58	15		
1880	11	99	130	19	504	39	19	59	23		
81	18	1900	62	1920	243	1940	2	1960	82		
82	21	01	40	21	110	41	2	61	34		
83	39	02	54	22	31	42	7	62	26		
84	76	03	39	23	58	43	91	63	19		
85	107	04	69	24	71	44	62	64	40		
86	71	05	61	25	48	45	85	65	37		
87	59	06	70	26	32	46	108	66	22		
88	88	07	79	27	17	47	29	67	22		
89	77	08	98	28	11	48	24	68	17		
		09	40	29	22	49	17	69	48		

Kilder og bemærkninger hertil vedrørende opgørelsen af antallet af arbejdsstandsninger

Arbejdsstandsninger omfatter fra 1871 og frem til 1910 alene strejker. Fra 1910 er også lock-out'er inkluderet i tallene, da det ikke længere er muligt at opgøre strejkeantallet separat. Fra 1936 og fremefter er antallet af lock-out'er dog ganske lille.

Hvor der i de nedenfor angivne kilder har været uoverensstemmelser mellem strejkeantallet, er altid det højeste tal benyttet. Dette skyldes, at det ikke har været (og er) muligt på grundlag af de foreliggende kilder at opgøre det præcise antal strejker. Adskillige små strejker er aldrig blevet registreret, da oplysninger herom sjældent kommer ud over virksomhedernes rammer (Andersson 1969).

Ved opgørelsen af strejkeantallet fra 1871 til 1899 ligger Nørregårds (1943) tal til grund. Han har indsamlet sine oplysninger fra aviser, fagpresse mv., og han lader omgangsskrue tælle som én konflikt, ligesom flere fags samtidige arbejdsnedlæggelser hos samme firma.

Tallene fra år 1900 og frem til 1975 hidhører fra Danmarks Statistiks opgørelser. Fra 1910 opgøres strejker og lock-out'er under ét. Herudover oplyser Danmarks Statistik (i flere forskellige publikationer):

- at der fra 1925 og fremefter ses bort fra strejker, som kun har været en enkelt dag,
- at boykot, affolkning mv. ikke indgår i tallene,
- at statistikken fra 1945 og frem alene omfatter arbejdsstandsninger med over 100 tabte arbejdsdage,
- at tallene fra 1945 til 1955 alene omfatter strejker hos medlemmer af Dansk Arbejdsgiverforening,
- at oplysninger fra 1956 og fremefter også indhentes hos andre større arbejdsgiverforeninger,
- at proteststrejkerne i anledning af mælingsforslagets ophøjelse til lov i 1956 er udeladt af statistikken (men ikke strejkerne i forbindelse med overenskomstssituationen i foråret),
- at arbejdsstandsningerne i forbindelse med overenskomstforhandlingerne i foråret 1973 er medtaget som én arbejdsstandsning inden for hver af i alt 11 erhvervsgrupper,
- at Hope-Computer sagen i 1973 alene tegnede sig for 126 arbejdsstandsninger.

Danmarks Statistik benytter stadig aviserne til at indsamle viden om strejkerne. Ved årets udgang sendes der skemaer til arbejdsgiverforeninger samt større arbejdspladser og virksomheder, som man ved har været i konflikt.

Schovelins opgørelser (1883) og opgørelserne i »Under Samvirkets Flag« (1948) indgår ikke i vort talmateriale, da disse ligger lavere end Nørregårds og Danmarks Statistiks, jfr. ovenfor.

6. ORGANISATIONSPROCENTEN BLANDT ARBEJDERE SOM MÅL FOR ARBEJDERKLASSENS STYRKE

Det er en ret udbredt antagelse, at arbejdernes faglige organisering styrker den pågældende fagforening og samtidig de arbejdere, der står som medlemmer. Og omvendt, at en arbejdsgiverorganisation og dens medlemmer står langt stærkere over for en fagforening, som kun har beskeden tilslutning blandt de medlemsberettigede arbejdere.

Ligesom vi gjorde for strejkemålet, skal vi her rejse spørgsmålet, hvor gyldigt et udtryk organisationsprocenten er for arbejderklassens styrke.

Først skal nævnes, at organisationsprocenten og strejkeomfanget ligner hinanden som styrkemål. Hverken en høj organisationsprocent eller et højt strejkeniveau udgør en selvstændig målsætning for arbejderklassen. De er begge midler til at realisere andre mål. Knowles (op.cit.) bemærker yderligere, at organisering i fagforeninger i sig selv tenderer til at øge strejketilbøjeligheden - også med hensyn til de uofficielle strejker. Som organiserede står arbejderne bedre

rustet til at strejke. Og arbejdernes organisering bliver således et middel til at øge strejkepotentialet, som igen er et middel til at realisere arbejdernes interesser. Arbejdernes faglige organisering er således i udpræget grad et indirekte mål for klassens styrke.

Heller ikke som indirekte styrkemål er organisationsprocenten dog noget uproblematiske udtryk. De enkelte fagforbunds ind- og udmeldelse af DSF / LO berører ganske vist ikke beregningerne af organisationsprocenten, men vi ved, at arbejdernes faglige organisering i ikke ringe udstrækning er konjunkturbestemt. I økonomiske nedgangsperioder vokser medlemstallet i arbejdsløsheds-kasserne og på grund af disses nære tilknytning til fagbevægelsen stiger organisationsprocenten også. Hvor arbejdernes faglige organisering benyttes som mål for arbejderklassens styrke, er det altså vigtigt at erindre dette forhold, der, sammenholdt med at organisationsprocenten i høj grad er et indirekte styrkemål, naturligt må mane til forsigtighed med dens anvendelse¹⁵).

Organisationsprocenten beregnes alene for arbejdere inden for håndværk og industri. Det sker af hensyn til sammenligneligheden med registreringen af lønændringer og ændringer i strejkeomfanget og for at holde mellemlagenes faglige organisering uden for beregningerne. Organisationsprocenten udregnes ved at sætte antallet af organiserede arbejdere i forhold til antallet af arbejdere i arbejdsstyrken.

Da der imidlertid først fra 1907 foreligger oplysninger om organiserede arbejdere fordelt på fagforbund, hvilket er betingelsen for en efterfølgende udskillelse af organiserede arbejdere inden for industri og håndværk, kan organisationsprocenten tidligst beregnes fra dette tidspunkt. For alligevel at få et vist indtryk af den faglige organiserings omfang i sidste fjerdedel af forrige århundrede, gives først nedenstående tabel 3.

15. Kapitalistklassens styrke kunne i princippet også tænkes målt ved hjælp af det antal virksomheder, som er organiseret i arbejdsgiverforeninger. Da organiseringen blandt arbejdskøberne imidlertid altid har været meget lav sammenlignet med arbejderklassens (medlemmer af Dansk Arbejdsgiverforening beskæftiger i dag omkring 300.000 ud af mere end 1 million medlemmer af landsorganisationen), og da den lave organisationsprocent tilsyneladende ikke på afgørende vis begrænser kapitalens styrke, vil vi undlade at beregne kapitalistklassens styrke på tilsvarende vis.

Tabel 3. Antal fagforeninger oprettet 1871 - 1899, deres medlemstal ved oprettelsen og ved udgangen af 1899.

	Ar	Antal fagforen. oprettet	Medlemsantal ved oprettelsen	Nuværende medlems- antal ¹⁾
før	1871	1	314	819
	1871	3	359	2.321
	1872	4	1.002	2.843
	1873	11	1.153	8.623
	1874	7	368	1.252
	1875	4	229	772
	1876	1	50	185
	1877	1	28	150
	1878			
	1879	1	66	88
	1880	13	1.925	4.815
	1881	24	523	2.056
	1882	3	12	22
	1883	18	723	3.740
	1884	24	2.481	7.873
	1885	28	964	4.603
	1886	7	140	463
	1887	28	733	3.088
	1888	16	501	1.976
	1889	27	990	2.854
	1890	76	1.478	4.566
	1891	53	1.006	2.229
	1892	57	1.941	4.511
	1893	53	1.011	2.428
	1894	51	941	2.041
	1895	104	2.265	4.395
	1896	163	3.339	6.967
	1897	113	3.176	10.138
	1898	136	2.845	4.373
	1899	168	4.246	6.104
		1.195	34.869	96.295

¹⁾ Ved udgangen af 1899. Kilde: Jensen & Olsen 1901.

Vedrørende beregningerne af organiseringsprocenterne for den efterfølgende periode gælder, at oplysningerne om antallet af arbejdere i arbejdsstyrken hidhører fra folketællingerne, og tallene for organiserede arbejdere inden for håndværk og industri er udregnet på grundlag af Danmarks Statistiks oplysninger om antallet af medlemmer inden for de enkelte fagforbund.

Der er ved opgørelsen af organiserede arbejdere inden for industri og håndværk taget hensyn til, at en lang række fagforbund slet ikke har medlemmer beskæftiget inden for disse to erhverv. Det gælder eksempelvis Dansk Frisørforbund, Dansk Gartnerforbund, Gastronomisk Landsforbund, Dansk Lokomotivmands Forening, Sømændenes Forbund og Chaufførernes Forbund. Sådanne forbund er holdt uden for beregningerne. Det samme gælder forbund, hvor de

medlemmer, som er beskæftigede inden for håndværk og industri, enten slet ikke eller kun for et fåtals vedkommende tilhører arbejderklassen, således som den afgrænsedes i artikel 2¹⁶). Det gælder eksempelvis Handels- og kontorfunktionærernes Forbund i Danmark og Dansk Funktionærforbund.

For tre forbunds vedkommende er det skønnet nødvendigt at foretage en udskillelse af de medlemmer, som er tilknyttet industri og håndværk. Det drejer sig om Specialarbejderforbundet i Danmark (SID), Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark og Dansk Kedel og Maskinpasserforbund. For det sidste forbunds vedkommende er der for hele perioden fra 1911 - 1970 regnet med, at halvdelen af medlemmerne har været beskæftiget på skibe og ved anden transport, mens den anden halvdel her været tilknyttet industri og håndværk.

På grundlag af kongresmateriale fra SID har det været muligt for perioden 1906 - 1976 at danne sig et indtryk af, hvor mange medlemmer der har haft tilknytning til industri og håndværk. Da kongresserne ikke har været sammenfaldende med folketællingerne, har det yderligere været nødvendigt at skønne over denne medlemsgruppe, for så vidt angår de år, hvori organiseringsprocenten beregnes, nemlig folketællingsårene. Der er anvendt liniær interpolation.

I Kvindeligt Arbejderforbund har det været sværere at fremskaffe historiske oplysninger om antallet af medlemmer tilknyttet industri og håndværk. Medlemmer uden for industri og håndværk er skønnet til 10 pct. i 1907. I dag er omkring en tredjedel af medlemmerne beskæftiget uden for disse to erhverv. Procenten for tidsrummet mellem 1907 og 1977 er beregnet ved liniær interpolation.

Nedenfor er vist et eksempel på beregning af organiseringsprocenten. Eksemplet vedrører året 1930.

Samlet antal fagforeningsmedlemmer (i og uden for LO)	339.265
Fagforeninger, hvis medlemmer udelukkende og næsten udelukkende beskæftiges uden for håndværk og industri	81.747
Medlemmer af SID beskæftiget uden for industri og håndværk	ca. 45.500
Medlemmer af Kvindeligt Arbejderforbund beskæftiget uden for håndværk og industri	ca. 1.800
Medlemmer af Dansk Kedel og Maskinpasserforbund beskæftiget uden for håndværk og industri	ca. 1.000
I alt beskæftigede fagforeningsmedlemmer uden for håndværk og industri	ca. 130.000

16. I artikel nr. 2 (Økonomi og Politik nr. 2, 1978) henregnes til arbejderklassen de merværdiproducerende arbejdere, dvs. industri- og bygningsarbejdere, landarbejdere samt transportarbejdere. Hertil kommer sygemedhjælpere, postbude, jernbanearbejdere, køkken- og rengøringspersonale samt det underordnede butikspersonale.

Antal fagforeningsmedlemmer inden for håndværk og industri	ca. 209.265
Antal beskæftigede arbejdere inden for håndværk og industri i- følge folketællingen	299.628
Organisationsprocent	$\frac{209.265}{299.628} = 69 \text{ pct.}$

På tilsvarende måde er nedenstående tabel over organisationsprocenter be-
regnet, jfr. tabel 4.

*Tabel 4. Antallet af organiserede arbejdere inden for industri og håndværk,
1911 - 1970*

År	Antal beskæftigede inden for industri og håndværk	Antal fagforenings- medlemmer inden for industri og håndværk	Organisations- procent
1911	191.188	94.871	50
1921	251.197	209.906 ²⁾	87
1930	299.628	209.257	69
1940	477.530	330.512	69
1950	529.100	412.334	78
1955	538.100	427.241	80
1960	560.344 ³⁾	453.236 ⁴⁾	81
1965	603.290 ³⁾	509.235	84
1970	586.547 ²⁾	524.357	89

¹⁾ Ekskl. ansatte ved offentlige værker.

²⁾ Ny opgørelsesmåde af den erhvervsaktive befolkning, er ikke umiddelbar sammenlignelig med tidligere år.

³⁾ Tallet er fra 1920.

⁴⁾ Tallet er fra 1959.

7. KONKLUSIONER VEDRØRENDE INDIKATORER FOR ARBEJDERKLASSENS STYRKE

Hvor meget længere er vi nu kommet med målingen af arbejderklassens styrke? Er magtbegrebet stadig lige flygtigt? Og måske, som både Westergaard og March har antydnet, for flygtigt til at være et frugtbart begreb?

Det må endnu engang understreges, at vi i denne artikel ikke har forsøgt at konstruere det endelige mål for arbejderklassens styrke. Magt er et relativt begreb og arbejderklassens magt kan kun bestemmes i forhold til de andre befolkningsklassers magt. En relativ stærk (svag) arbejderklasse i en bestemt periode af historien forudsætter således, at kapitalen (og småborgerskabet) i den samme periode har været forholdsvis svag (stærk). Det betyder, at selv under forudsætning af en ubetinget accept af gyldigheden af de tre indikatorer som mål for arbej-

derklassens styrke (mere herom nedenfor) er det ikke tilstrækkeligt, at de alle tre i samme periode udviser ensartede værdier (f.eks. kraftigt stigende pengelønninger og reallønninger, et stort antal strejker og en høj organiseringsprocent) til, at det kan konkluderes, at arbejderklassen har været stærk i denne periode. Også indikatorer for de forskellige kapitalfraktioner og småborgerskabet må underkastes en selvstændig analyse. Og peger disse indikatorer eksempelvis på, at kapitalen eller de mest indflydelsesrige dele deraf (og evt. småborgerskabet) i samme periode også har haft magtfremgang og tilmed en endnu stærkere fremgang end arbejderklassen, ja, så kan det konkluderes, at arbejderklassen i virkeligheden har været relativ svag i denne periode. (Som nævnt i undersøgelsens første artikel, har kapitalens og småborgerskabets styrke i hele den undersøgte periode fra omkring 1850 og frem til i dag været væsentlig større end arbejderklassens, hvad der selvsagt ikke forhindrer, at arbejderklassen i nogle af undersøgelsens epoker har været stærkere end i andre).

I hvert af afsnittene 4, 5 og 6 er det vist, at der kan rejses væsentlige såvel begrebsmæssige som udmålingstekniske indsigelser over for alle tre indikatorer for arbejderklassens styrke. Og det synes berettiget at spørge, om der i det hele taget måles, hvad der ønskes målt - altså indikatorer for arbejderklassens styrke. Denne gyldighedsindsigelse søges der i første omgang taget hensyn til ved at konkludere, at ingen af de tre udtryk *alene* bør benyttes som indikatorer, men at de alle tre for hver epoke af undersøgelsesperioden til stadighed bør sammenholdes. Forekomsten af »usynlig« magtudøvelse understreger yderligere nødvendigheden af denne konklusion.

En ekstra gyldighedsindsigelse er den i afsnit 3 omtalte indbyrdes sammenhæng mellem de tre indikatorer. Der er dog langt fra tale om så éntydige sammenhænge, at der foreligger en fast samvariation mellem dem. En stigende (faldende) organisationsprocent vil således nok tendere mod at påvirke både strejkeomfanget og lønændringerne i opadgående (nedadgående) retning. Men begge størrelser er, som omtalt i henholdsvis afsnit 4 og 5, samtidig influeret af så mange andre forhold, at der langt fra er tale om, at en stigende (faldende) organisationsprocent altid følges af en stigning (et fald) i strejkeomfanget og lønnen. På samme vis vil en vækst i antallet af strejker - og ikke mindst et gunstigt udfald heraf for arbejderklassen - nok tenderer i retning af en stigende organisationsprocent og en stigning i pengelønningerne. Men forbindelserne er langt fra éntydige, fordi de er betinget af en lang række andre forhold, som også påvirker organisationsprocenten og pengelønnen. Endelig skal nævnes, at pengelønsændringernes indflydelse på strejkeomfanget og organisationsprocenten er et temmelig uafklaret område og skal efter et nærmere studium heraf nok vise sig at være yderst kompliceret.

Af disse årsager mener jeg, at der i vid udstrækning kan ses bort fra gyldighedsindsigelsen om sammenhæng mellem de tre indikatorer.

8. UNDERSØGELSENS VIDERE GANG

Hvad skal nu indikatorerne og til sin tid de endelige mål for klassestyrke bruges til? Og hvad skal der i øvrigt videre ske efter de første tre artikler fra undersøgelsen?

Undersøgelsens hovedtese er den historisk-materialistiske: at klassekampen er historiens væsentligste drivkraft og øver som sådan også den afgørende indflydelse på omfang og indhold af den socialpolitiske lovgivning. Hertil føjes, at den internationale og nationale økonomis forløb danner rammerne inden for hvilke klassekampen udvikler sig, og øver en central indflydelse på klassekampen både på det økonomiske, politiske og ideologiske niveau. Det er derfor nødvendigt at beskrive den internationale og nationale økonomis udvikling for den periode, undersøgelsen omfatter. Og først når dette er sket, vil vi - efter bestemmelse af indikatorer for kapitalistklassens og småborgerskabets styrke - kunne foretage den endelige bestemmelse af klassernes indbyrdes styrkeforhold i periodens forskellige epoker.

I en eller flere artikler tegnes et billede af udviklingen i sygesikringen, ulykesforsikringen og arbejdsløshedsforsikringens for den periode, undersøgelsen omhandler. Samtidig hermed foretages en bestemmelse af klassekampen på den del af det politiske niveau, hvor lovgivningen udformes og administreres.

Den endelige efterprøvning af undersøgelsens hovedtese vil ske ved epoke for epoke (med muligheder for et tidsmæssigt efterslæb) at sammenstille udviklingen i de udvalgte dele af sociallovgivningen med klassernes indbyrdes styrkeforhold. Et væsentligt led i denne analyse vil være vekselvirkningen mellem klassekampen på det økonomiske niveau og klassekampen på det politiske.